

فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی: مطالعه موردی کلان‌شهر تبریز*

محمد خوش‌نیت**^{ID} - دکتر جواد علی‌پور***^{ID}
دکتر مهران صمدی****^{ID} - دکتر محمد عباس‌زاده*****^{ID}

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

در دنیای جهانی‌شده‌ی امروز، کلان‌شهرها به عنوان یکی از بازیگران نظام بین‌الملل در کنار دولت‌ها و... به نقش‌آفرینی و برقراری تعاملات بین‌المللی می‌پردازند. همچنین به عنوان بزرگترین مجموعه‌های انسانی، سهم به‌سزایی در گسترش و بهره‌برداری از «دیپلماسی شهری» دارند. رسالت دیپلماسی در دنیای امروز دیگر صرفاً تلاش برای جلوگیری از مخاصمات و برقراری صلح میان دولت‌ها نمی‌باشد. بلکه اهداف و کارکردهای مطلوب دیپلماسی از دایره امنیت و سیاست فراتر رفته و به حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و رسانه‌ای وارد شده است. با توجه به موارد مذکور این پرسش مطرح می‌شود که فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی چگونه است؟ این پژوهش به روش تحقیق کیفی و از طریق مصاحبه با ۲۲ نفر خبره‌ی مدیریت شهری و شهرداری‌های کلان‌شهر تبریز به روش گلوله برفی در سال ۱۴۰۱ انجام گرفته است. هدف مقاله حاضر فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی است. تحلیل یافته‌ها نشان داد: بر اساس روش «تحلیل مضمون» حاصل از مصاحبه، از بین ۲۸۴ کد اولیه، ۴۵ کد طبقه‌بندی شده، ۱۷ مضمون فرعی و شش مضمون اصلی شناسایی شد. این شش مضمون شامل مؤلفه‌های اصلی دیپلماسی شهری ۱. فرهنگی، ۲. رسانه‌ای، ۳. علمی-آموزشی، ۴. ورزشی، ۵. گردشگری و ۶. دینی هستند که شاخص‌های آنها به عنوان عناصر دیپلماسی شهری کلان‌شهر تبریز شناسایی شدند. در نتیجه، عناصر شناسایی شده عمده‌ترین فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری را تشکیل داده و تداوم و همزمانی آنها منجر به توسعه دیپلماسی شهری کلان‌شهر تبریز با سایر شهرهای جهان به ویژه شهرهای خواهرخوانده می‌شود.

کلیدواژگان: دیپلماسی شهری، شهرهای خواهرخوانده، کلان‌شهر تبریز، جهانی‌شدن.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری علوم ارتباطات محمد خوش‌نیت با راهنمایی دکتر جواد علی‌پور است.

** دانشجوی دکتری رشته علوم ارتباطات، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

*** استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، ایران. / نویسنده مسئول / ایمیل:

alipur@tabrizu.ac.ir

**** استادیار گروه علوم ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.

***** استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

مقدمه

دیپلماسی شهری^۱ بخشی از دیپلماسی عمومی^۲ است که در مقابل دیپلماسی سنتی^۳ قرار دارد. دیپلماسی شهری یک هنر است و سروکار این نوع از دیپلماسی با مردم است. این شکل از دیپلماسی که شهرهای جهان در آن مشارکت دارند، استفاده از قابلیت کلان شهرهای جهان برای توسعه سیاست بین‌شهری بین‌المللی به جای سیاستهای بینادولتی، در قالب سیاست شهری با توجه به «پتانسل شهروندی» است (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۱۶۸)؛ (Khosravi et al., 2022: 1168).

یکی از مزایای دیپلماسی شهری این است که محدودیت‌هایی که در دیپلماسی ملی^۴ وجود دارد، در دیپلماسی شهری نیست؛ برای مثال ممکن است هر کشوری در مورد موضوعی خاص، عقیده‌ای داشته باشد که یکسان‌سازی آن در سطح دیپلماسی بین‌المللی وجود ندارد (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۱۶۸)؛ (Khosravi et al., 2022: 1168). همچنین دیپلماسی شهری بسیاری از شهرها را با یکدیگر همراه ساخته و بستری مناسب جهت به اشتراک گذاری اطلاعات، روش‌ها و منابع مختلف در رابطه با رفع مشکلات فراهم می‌سازد؛ همچنین مدیریتی منعطفانه را بروز می‌دهد که در ارائه خدمات عمومی، امکان انتقال از سلسله مراتب به شبکه‌ها را فراهم می‌سازد (Ersava & Kavanov & Erdem, 2024: 1).

ریشه شکل‌گیری دیپلماسی شهری در این است که مردم شهرها می‌توانند صرف نظر از مسائل سیاسی و امنیتی بین دولت‌ها، با یکدیگر تعاملات گوناگون فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برقرار نمایند. عمده‌ترین سازوکار همکاری شهری را خواهرخواندگی شهرها^۵ و شبکه شهری همکار^۶ تشکیل می‌دهند. این نوع همکاری‌ها با هدف نزدیک کردن ملت‌ها و آشنا کردن فرهنگ و تمدن کشورها به یکدیگر مورد توجه قرار می‌گیرد. خواهرخواندگی یک کاتالیزور قوی اقتصادی است که در تغییر سطح فرهنگی، ورزشی، همچنین در زمینه تحکیم مناسبات اقتصادی بین کشورهای مربوطه نقش بسزایی دارد. همچنین در نیل به اهداف (توسعه پایدار) بشردوستانه بستر بسیاری از تعاملات بین‌المللی را فراهم می‌کند و در رساندن پیغام صلح به گوش جهانیان فعال است (خسروی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹۸)؛ (Khosravi et al., 2019: 198). خواهرخواندگی به عنوان مولفه دوجانبه شهری برای کشوری مانند ایران که از تنوع قومی و مذهبی و فرهنگی خاصی برخوردار است، موجب می‌شود که ظرفیت قابل توجهی در خصوص خواهرخواندگی داشته باشد. پیمان خواهرخواندگی شهری رابطه‌ای دوستانه و هدفمند است که به منظور تبادل اطلاعات و تجربیات و توسعه مناسبات فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، شهری و فنی میان یک جامعه شهری با جامعه

1. City Diplomacy

2. Public Diplomacy

3. Traditional Diplomacy

4. National Diplomacy

5. Sisterhood of cities

6. Partner network of cities

شهری مشابه خارجی برقرار می‌گردد. از آنجا که مناسبات خواهرشهری مستلزم تعامل در دو مقیاس ملی هماهنگ با سیاست کلان ملی و فراملی با دیگر واحدهای سیاسی و قضایی است، دیپلماسی شهری به موازات دیپلماسی دولتی در قالب گسترش مناسبات فراملی و در قالب پیوندهای خواهر شهری می‌تواند در پیش‌برد منافع و مصالح ملی و شهری نقش‌آفرینی کند و باعث رشد و توسعه و بالندگی در شهرهای خواهرخوانده گردد. کلان‌شهرها به عنوان بزرگترین مجموعه‌های انسانی در جهان سهم زیادی در گسترش و بهره‌برداری از دیپلماسی شهری دارند. تبریز به عنوان یکی از کلان‌شهرهای مهم کشور و بزرگ‌ترین کانون جمعیتی منطقه شمال غرب، به سبب موقعیت جغرافیایی و استراتژیک خود و قرارگیری در موقعیت چهارراهی به عنوان هاب منطقه‌ای، همواره در ارتباطات و همکاری‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به عنوان محور مهم و ترانزیتی مطرح بوده است.

کلان‌شهر تبریز با قدمت و تاریخ خود می‌تواند در عرصه‌های بین‌المللی تاثیرگذار باشد. از نظر ژئوپلیتیک نیز همسایگی با کشورهایی مثل آذربایجان و ترکیه، این شهر را به عنوان ورودی اروپا معرفی کرده است. تا سال ۱۴۰۱ کلان‌شهر تبریز با ۱۶ شهر مختلف در سطح ملی و بین‌المللی روابط خواهرخواندگی داشته است. بنابراین با توجه به این ویژگی‌های تبریز در حوزه‌های جغرافیایی، فرهنگی، تاریخی، هنری و دینی؛ تعامل با شهرهای خواهرخوانده و به اشتراک‌گذاری این ویژگی‌ها موجب تقویت روابط ملت‌ها و اشاعه فرهنگ، هنر، تاریخ، مذهب و اطلاعات علمی و آموزشی در بین مردم این شهرها می‌شود. اما در زمینه مسائل فرهنگی و هنری به رغم آنکه تبریز از پیشینه فرهنگی غنی و فاخری به ویژه در زمینه موسیقی برخوردار است، اما برخی محدودیت‌های سیاسی و قوم‌گرایانه و نگاه ایدئولوژیک سبب شده تا هر گونه روابط فرهنگی به مفهوم خاص آن با کشورهای همسایه ابر بماند. انتخاب شهر تبریز به عنوان پایتخت گردشگری کشورهای اسلامی در سال ۲۰۱۸ فرصت و ظرفیت ویژه‌ای بود که می‌توانست با تقویت زیرساخت‌های مدیریتی و مبادلات چند بعدی، مسئولان شهر به فهم مشترکی از دیپلماسی شهری دست پیدا کرده و در زمینه تقویت روابط خود با سایر شهرها گام بردارند که از این موقعیت استفاده بهینه نشد. در حقیقت تبریز علیرغم فرصت‌ها و ضرورت‌هایی که برای نقش‌آفرینی فعال در حوزه دیپلماسی شهری پیش رو دارد، به سبب وجود پاره‌ای موانع از جمله فقدان ساختار سازمانی متناسب، عملکرد منفعلانه شورای شهر در حوزه دیپلماسی شهری، چالش‌های سیاسی و روابط خارجی برخاسته از سطح ملی، نتوانسته است به جایگاهی مناسب در عرصه دیپلماسی شهری دست یابد.

از این رو و در شرایطی که پاره‌ای از موانع روابط خارجی و تحریم‌ها در سطح ملی بر کشور تحمیل شده است، توجه به نقش فعال تبریز در عرصه دیپلماسی شهری، ضرورتی دوچندان دارد. ضرورتی که صرفاً در قالب هدف‌گذاری و سیاست‌گذاری کلان و نیز نهادسازی، برنامه‌ریزی و

¹. Metropolises

². Regeional Hub

³. Geopolitics

ظرفیت‌سازی به منظور مشارکت تبریز در عرصه دیپلماسی شهری و نقش آفرین در مجامع علمی، حرفه‌ای و تخصصی بین‌المللی قابل دستیابی است و برای رسیدن به این مهم، نیاز به مطالعه است که از این حیث مورد غفلت محققان قرار گرفته و خلاء پژوهش در این خصوص مشاهده می‌گردد. لذا مطالعه دقیق و شناسایی ابعاد شکل‌گیری دیپلماسی شهری در کلان‌شهر تبریز و کاربرد آنها در تعامل با شهرهای خواهرخوانده و شبکه همکار شهری به منظور گسترش دیپلماسی شهری در همه ابعاد ضروری است تا مدیریت شهری تبریز ضمن آشنایی با الگوهای جهانی و تجارب موفق شهرهای جهان در زمینه‌های دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی رسانه‌ای، دیپلماسی علمی-آموزشی، دیپلماسی ورزشی، دیپلماسی گردشگری^۵ و دیپلماسی دینی^۶ بتواند از تعاملات دوجانبه و چندجانبه شهرها در زمینه‌هایی مانند خواهرخواندگی و شبکه همکار شهری برای نقش آفرینی و ارتقای جایگاه تبریز و ایران در منطقه و جهان استفاده نمایند. لذا هدف مقاله حاضر مطالعه فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری کلان‌شهر تبریز با استفاده از پتانسل‌های موجود و در تبادلی با شهرهای خواهرخوانده و شبکه همکار شهری می‌باشد. در نتیجه، سوالی که در این پژوهش به آن پرداخته شده، این است که فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری کلان‌شهر تبریز در روابط بین‌المللی چگونه است؟

۱- پیشینه

با توجه به مباحث مطروح در پژوهش حاضر، شاهد بهره‌برداری متعدد پژوهشی هستیم. به عنوان نمونه قهرمانی (قهرمانی، ۲۰۲۳)؛ (Qahremani, 2023) در بررسی نقش کلانشهر تهران در توسعه دیپلماسی شهری نشان داد؛ با وجود فرصت‌هایی چون روابط خواهرخواندگی با تعدادی از شهرهای جهان، حضور در برخی از نهادهای بین‌المللی حوزه توسعه شهری و موقعیت ژئوپلیتیک و جایگاه ویژه در روابط منطقه‌ای، به سبب موانع مختلفی چون چالش‌های سیاسی^۷ برخاسته از سطح ملی، فقدان چارچوب نهادی لازم در حوزه توسعه دیپلماسی شهری و نیز آماده نبودن زیرساخت‌ها و شرایط نرم افزاری لازم، کلانشهر تهران تاکنون نتوانسته است به جایگاهی درخور در عرصه دیپلماسی شهری دست یابد. توجه به فرصت‌ها^۸ و چالش‌های پیش رو از نقاط قوت پژوهشگر می‌باشد. اما بی‌توجهی به عوامل فرهنگی، آموزشی، گردشگری و نقش بی‌بدیل رسانه‌ها در دستیابی به توسعه دیپلماسی شهری از نقاط ضعف پژوهش حاضر می‌باشد. آزمند (آزمند، ۱۴۰۲)؛ (Azmand, 2023)

¹. Cultural Diplomacy

². Media Diplomacy

³. Scientific- Educational Diplomacy

⁴. Sports Diplomacy

⁵. Tourism Diplomacy

⁶. Religious Diplomacy

⁷. Political Challenges

⁸. Chances

در ظرفیت‌سنجی شهر یاسوج در دیپلماسی شهری؛ بهترین نوع دیپلماسی شهری را دیپلماسی گردشگری دانسته و معتقد است ارتباط این شهر عموماً باید با آن دسته از شهرهایی در مبنای کار قرار گیرد که نوع گردشگری آن‌ها مبتنی بر گردشگری طبیعی (ژئوتوریسم) باشد. نقطه قوت نویسنده در جهت‌شناسایی دیپلماسی شهری برتر در شهر یاسوج می‌باشد. اما نقد وارد بر آن عدم توجه به گسترش دیپلماسی شهری در سایر موارد دیپلماسی می‌باشد.

سعید و همکاران (سعید و همکاران، ۱۴۰۱)؛ (Saeid et al., 2022) فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در فضای بین‌المللی شهرها را در قالب پنج بُعد دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی علمی، دیپلماسی رسانه‌ای، دیپلماسی ورزشی و دیپلماسی گردشگری شناسایی نمودند. توجه به انواع دیپلماسی شهری در این پژوهش به عنوان فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در ابعاد مختلف از نقاط قوت این پژوهش می‌باشد. اما در انتهای پژوهش از تاثیر انواع دیپلماسی بر یکدیگر صحبتی به میان نیامده و فقط به کاستی‌های مدیریت شهری در تهران بسنده کرده است.

همچنین دسیله و لاکرویس (Desille & Lacroix, 2024) در بررسی دیپلماسی شهری دریافتند که شهرهای کوچک، هنگام حضور در شبکه‌های فراملی می‌توانند به دیدگاه منحصر به فردی دست یابند. همچنین، جستجوی ظرفیت‌های مالی در زمینه گردشگری با ایجاد وابستگی به کمک‌های بین‌المللی، امکان مشارکت شهر در امور بین‌المللی را بیشتر می‌سازد. نقطه قوت این پژوهش توجه به حضور شهرها در شبکه‌های فراملی و دستیابی به درآمد در پی گسترش گردشگری می‌باشد. اما مهمترین مسأله‌ای که مورد بی‌توجهی پژوهشگران قرار گرفته در گره‌زدن دیپلماسی گردشگری با دیپلماسی فرهنگی، رسانه‌ای، آموزشی و دینی در مطالعه خویش می‌باشد. در پژوهش دیگری ارساواش کاوانوز و همکاران (Ersavaş Kavanoz et al., 2024) به تحلیل محتوایی فعالیت‌های دیپلماسی شهری پرداختند. پس از بررسی اقدامات شهرداری‌های شهرهای مختلف طی بازه زمانی ده ساله، نتایج حاکی از تأثیر مناسب فعالیت‌های دیپلماسی شهری در موضوعات و اهداف مورد توجه، در بعد اجتماعی بودند. نقطه قوت این پژوهش در واکاوی استقرار دیپلماسی شهری توسط شهرداری‌های مختلف شهری در طول زمان و تأثیر آن در بعد اجتماعی بود. اما تأثیر دیپلماسی شهری در سایر ابعاد مورد بی‌توجهی پژوهشگران قرار گرفت.

همین‌طور آواآنت (Avaunt, 2023) به مطالعه شرایط خواهرخواندگی در شهرها از طریق رقص همگانی زنان در منطقه چینی‌ها در بوستون آمریکا پرداخته است. در بررسی حاضر نشان داده شد که رقص همگانی زنان، نمادی از ایدئولوژی‌های متنوع زنان در قالب یک جامعه است که از این طریق، هویت فرهنگی آسیایی خود را در محدوده چارچوب فرهنگی غربی نشان داده و به تقابل با سنت رقص مردسالارانه می‌پردازند. تلاش نویسنده در جهت ارائه راهکار برای گسترش دیپلماسی شهری با استفاده از هویت فرهنگی بومی در جامعه غربی قابل توجه است. اما نقد وارد بر آن تأکید به تقابل جنسیتی بوده است.

¹. Geotourism

². Transnational Networks

با توجه به موارد مطروح و بررسی پژوهش‌های مرتبط با موضوع این پژوهش، نوآوری این مقاله را می‌توان در فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی با تمرکز بر کلان‌شهر تبریز که از نظر ژئوپلیتیکی، گردشگری، فرهنگی، سیاسی و دینی و ... دارای برجستگی‌های متعددی در تعامل با شهرهای خواهرخوانده در مرزهای بیرونی می‌باشد، معرفی کرد.

۲- چارچوب مفهومی و مبانی نظری

مفهوم دیپلماسی شهری و موضوعات آن در حال حاضر جدید به نظر می‌رسند، اما تحقیقات نشان می‌دهد که از دولت شهرهای یونان باستان تا شهرهای دوران قرون وسطی و دوران اسلامی، همچنان این شهرها بودند که ارتباطات تجاری، فرهنگی و اجتماعی بین جوامع را به صورت مستقیم و غیرمستقیم بین خود برقرار می‌کردند، شکل‌گیری دولت - ملت‌ها و همچنین شکل‌گیری روابط بین کشورها بر اساس مناسبات بین دولت‌ها به واسطه دولت‌های مرکزی، ارتباطات بین شهری تحت‌الشعاع ارتباطات سیاسی و اقتصادی دولت‌ها قرار گرفت. ... شهرها در حال حاضر، به خاطر امکانات گسترده، عملکرد هدایتی و فرآیند «جهانی شدن» را انعکاس می‌دهند و در تسریع آن نقش دارند و از این حیث، اقدام به ایجاد یک رابطه غیرمتمرکز از طریق انعقاد قراردادی موسوم به خواهرخواندگی می‌کنند (خسروی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹۵)؛ (Khosravi et al., 2019: 195).

در نظریه جهانی شدن؛ پراتون جهانی شدن را فرایندی از تحول و پدیده‌ای چند بعدی می‌داند که آثار آن قابل تسری به فعالیت‌های سیاسی، حقوقی، فرهنگی، نظامی و فناوری است و همچنین فعالیت‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (بهکیش، ۱۳۸۰؛ به نقل از اسکو و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲)؛ (Behkish, 2001; as cited in Osku et al., 2015: 12). واترز نیز جهانی شدن را فرایندی اجتماعی می‌داند که در آن قید و بندهای جغرافیایی که بر روابط اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی سایه افکنده است، از بین می‌رود و مردم به طور فزاینده از کاهش این قید و بندها آگاه می‌شوند (واترز، ۱۳۷۹: ۱۲)؛ (Waters, 2000: 12).

از قرن نوزدهم به بعد، روابط بین دولت‌های مستقل تحت عنوان «روابط بین‌الملل» شناخته شده است. در طی قرن‌های نوزده و بیست میلادی، نظام دولت گسترش پیدا کرد و کلیه سرزمین‌های جهان را دربرگرفت (جکسون و سورنسون، ۱۳۸۵: ۱۶)؛ (Jackson & Sorensen, 2006: 16).

تا اواخر قرن بیستم؛ اقتصاد تولید انبوه صنعتی یا فوردیسمی در جریان بود. اما با تحولات گسترده‌ای که در نظام سرمایه‌داری رخ داد، موجب شد تا ساختار از فوردیسم به پسافوردیسم تغییر کند (قورچی، ۱۳۹۵: ۴۵)؛ (Qurchi, 2016: 45). رویکرد پسافوردیسمی در سال ۱۹۸۰ با نقدی بر فوردیسم شکل گرفت که بر نظارت و نظام دولت ملت‌ها استوار بود. جوامع معاصر، بعد از فوردیسم در وضعیتی نهادی قرار گرفتند که در آن تبادل اطلاعات جایگزین تولیدات صنعتی به

¹. Perraton

². Post-Fordism Approach

عنوان محرک ابتدایی اقتصادی گردید که در این فرایند عنصر فناوری اطلاعات عنصر حیاتی تلقی می‌شد (سلیمی، ۱۳۸۴: ۴۴)؛ (Salimi, 2005: 44).

بحث آرمان‌گرایان لیبرال این است که بر اساس سیاست قدرت، جامعه بین‌المللی همانند جنگل است و در آن حیوانات وحشی آزادانه عمل می‌کنند و قوانین قدرت و حيله‌گری حاکم است، در حالیکه تحت یک سازماندهی جامعه بین‌المللی، این حیوانات وحشی (دولتها)، در قفس قرار می‌گیرند و با تقویت آن، جامعه بین‌المللی نیز همانند باغ وحش زیر سیطره نظم و قانون قرار می‌گیرد (جکسون و سورنسون، ۱۳۸۵: ۵۹)؛ (Jackson & Sorensen, 2006: 59).

دیپلماسی شهری به معنای تمرکززدایی از مدیریت روابط بین‌الملل و نقش‌آفرینی نمایندگان شهرها و مقامات محلی به عنوان بازیگران کلیدی تعاملات بین‌المللی در ارتباط با شهروندان و در جهت ارتقای قدرت نرم و هوشمند کشور موثر است (Daroudi & Piemani, 2013: 718). بازیگران اصلی دیپلماسی شهری را شهرداران و مسئولین شهری، نمایندگان حکومت‌های محلی، شهروندان و نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی تشکیل می‌دهند (بصیرت و جلیلی، ۱۳۹۴: ۵۸-۵۶)؛ (Basirat & Jalili, 2015: 56-58) که تلاش می‌کنند شهر خود را به شبکه جهان‌شهرها پیوند بزنند. همکاری‌ها در زمینه دیپلماسی شهری به دو بُعد دوجانبه و چندجانبه تقسیم شده است (سلیمانی صدیق، ۱۳۹۳: ۴)؛ (Soleimani Sadiq, 2014: 4). انعقاد قرارداد «خواهرخواندگی» و تشکیل «شبکه‌های شهری همکار» به ترتیب از مصادیق دیپلماسی شهری دو و چندجانبه است (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۱۶۸)؛ (Khosravi et.al., 2022: 1168).

دیپلماسی دوجانبه خواهرخواندگی ساده‌ترین نوع رابطه یک شهر با شهر دیگر است که منجر به شکل‌گیری روابطی دو جانبه می‌شود و زمینه‌ای برای بستر همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بین دو شهر می‌شود. روابط دو جانبه شهرها در نتیجه تشابهات و اشتراکاتی بین دو شهر صورت می‌گیرد که روابط خواهرخواندگی یکی از این نوع دیپلماسی شهری می‌باشد که رایج در دنیا است (جمالی‌نژاد، ۱۳۹۲: ۳۲)؛ (JamaliNejad, 2013: 32). دیپلماسی چندجانبه شهری و نهادهای مرتبط با موضوعات شهری معلول وابستگی متقابل کلان‌شهرها به هم است که این امر در قالب سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و انجمن‌های مدنی نمود پیدا کرده است. این نوع دیپلماسی معمولاً منجر به شکل‌گیری شبکه شهری همکار می‌شود که نشانه بلوغ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در استفاده از ابزار دیپلماسی برای تشریک مساعی در حل مسائل و مشکلات مشترک بین چند شهر نزدیک و یا گاه‌ها در نقاط مختلف دنیا است (ظریف و سجادی‌پور، ۱۳۹۳: ۴۳)؛ (Zarif & Sajadpour, 2014: 43).

از نگاه سعید و همکاران (سعید و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۹)؛ (Saeid et.al., 2022: 19)، دیپلماسی شهری در توسعه مناسبات بین‌الملل دارای ابعاد گوناگون دیپلماسی می‌باشد:

¹. Liberal Idealists

². International Interactions

«دیپلماسی فرهنگی» از نظر گیفورد مالون^۱؛ برقراری یک شاهراه ارتباطی برای ارائه تصویر و ارزش‌های یک ملت و در عین حال، تلاش برای دریافت درست تصاویر واقعی از سایر ملت‌ها و فهم ارزش‌های آنهاست (بشیر، ۱۳۹۵: ۱۶۶)؛ (Bashir, 2016: 166).

«دیپلماسی رسانه‌ای» از نگاه تیلور، هنر ایجاد ارتباط میان کشورها، حل و فصل اختلافات محیط بین‌الملل و اقناع جوامع دیگر از طریق رسانه‌های جهانی است (Taylor, 1997: 83).

«دیپلماسی علمی-آموزشی» یکی از محورهای اساسی دیپلماسی عمومی است که مهمترین اهداف آن، ارتباط با نخبگان و تأثیرگذاری فکری و فرهنگی مطلوب بر ذهنیت و نگرش آنها و تصمیم‌گیران آینده کشورهای هدف می‌باشد (جان پرور و قربانی سپهر، ۱۳۹۶؛ به نقل از سعید و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۹)؛ (JanParvar & Qorbani Sepehr, 2017; Ac cited in Saeid et.al., 2022: 19).

«دیپلماسی ورزشی» به عنوان ابزاری کارآمد و قابل انعطاف در سیاست خارجی، زمینه‌ساز ارتقای روابط دولت‌ها و به تبع آن افزایش تفاهم میان ملت‌ها و کاهش تنش و ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی است (باران چشمه و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷۷)؛ (Baran Cheshmeh et.al., 20۲۰: 177).

«دیپلماسی گردشگری» فرصتی را برای صلح و آشتی ملت‌ها و نزدیک شدن هرچه بیشتر آنها به یکدیگر فراهم می‌کند. ملت‌هایی که دارای درهم‌تنیدگی فرهنگی و عقبه تمدنی هستند، خیلی راحت‌تر قادرند در چارچوب فرصت‌های این صنعت بهره‌های لازم را ببرند (World Travel & Tourism Council, 2018).

«دیپلماسی دینی» در طول تاریخ نه تنها در سطح سیاست، بلکه در سطح اجتماعی؛ کارکردهای مشروعیت بخشی، تهییج و بسیج عمومی داشته است.

لازم به ذکر است که به علت ماهیت کیفی تحقیق، محقق با یک رویکرد نظری خاص و مشخص به بررسی پدیده مورد نظر پرداخته است، بلکه با تکیه بر مصاحبه‌های عمیق و کیفی به دنبال کشف و درک عناصر مربوط به فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی بوده است و ادبیات نظری موضوع به عنوان چارچوب‌های ارجاعی مورد استناد قرار گرفته است.

۳- روش تحقیق

تحقیق حاضر با روش کیفی و استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته بصورت گلوله‌برفی انجام گرفته است. نمونه‌های انتخاب شده شامل خبرگان مدیریت شهری، دیپلماسی شهری، مدیران و مسئولین شهرداری‌ها و سازمان‌های متبوع کلان‌شهر تبریز در سال ۱۴۰۱ بود که مصاحبه به صورت رو در رو با آنها در دفتر کار و یا محل کار آنها انجام شد. به عبارتی انتخاب نمونه‌ها بر اساس مدل نمونه‌گیری هدفمند از نوع شدید بود، یعنی انتخاب مواردی که با توجه به سؤالات پژوهش دارای اطلاعات غنی بودند (Benoot et.al., 2016). جهت تعیین نمونه مورد مطالعه، برخی خبرگان شناسایی

¹. Giford Malune

². Intensity

شدند و پس از طی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با آنها و به روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی؛ نمونه‌های مناسب دیگر شناسایی و مورد مصاحبه قرار گرفتند و تا حصول اشباع نظری با ۲۲ نفر از خبرگان ادامه یافت.

در پژوهش حاضر از روش «تحلیل مضمون»^۱ برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس تقسیم‌بندی بلوکات و همکاران به شرح زیر است:

مرحله اول آشنایی با داده‌ها: محقق پس از گردآوری داده‌ها و مصاحبه‌ها، به طور مکرر به آنها مراجعه و داده‌ها را مطالعه کرده و نسبت به داده‌ها تسلط کافی پیدا کرده و به اصطلاح در داده‌ها غوطه‌ور شد.

مرحله دوم ایجاد کدهای اولیه: مرحله دوم زمانی شروع شد که محقق داده‌ها را خوانده و با آشنایی پیدا کرده است. این مرحله شامل ایجاد کدهای اولیه از داده‌ها بوده است. کدها یک ویژگی داده‌ها را معرفی می‌نمایند که مضمون خاصی را نمایندگی می‌کند. در این پژوهش پس از مطالعه داده‌ها ۲۸۴ کد اولیه استخراج گردید.

مرحله سوم ایجاد کدهای طبقه‌بندی شده: در این مرحله پس از دسته‌بندی کدهای اولیه پژوهش، ۴۵ کد طبقه‌بندی شده هم‌موضوع استخراج شد.

مرحله چهارم جستجوی مضامین: در این مرحله با دسته‌بندی کدهای هم‌موضوع در یک طبقه، ۱۷ دسته مفهومی در قالب ۶ محور استخراج شد که مضامین بالقوه محسوب می‌شدند.

مرحله پنجم بازبینی و نام‌گذاری مضامین: در این مرحله، از مجموع ۲۸۴ کد اولیه و ۴۵ کد طبقه‌بندی شده هم‌موضوع شکل گرفته، ۱۷ مضمون فرعی و ۶ مضمون اصلی شناسایی شد. در ادامه ۶ مضمون اصلی شناسایی شده با کمک ادبیات برجسته‌گذاری شد.

مرحله ششم تهیه گزارش: مرحله ششم زمانی شروع شد که محقق مجموعه‌ای از مضمون‌های اصلی در اختیار داشت. این مرحله شامل تحلیل پایانی و نگارش گزارش است (بلوکات و همکاران، ۱۳۹۹)؛ (Bolukat et al., 2020).

با انجام مراحل مذکور و مطالعه مضمون‌های اصلی و فرعی و کدهای آنها، محقق به شش ویژگی اصلی در فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری شامل حوزه‌های فرهنگی، رسانه‌ای، علمی-آموزشی، ورزشی، گردشگری، دینی دست یافته است.

برای روایی پژوهش حاضر، سعی شد تا شیوه مصاحبه‌ها شامل شروع مصاحبه، ورود به بحث و سیر پرسش‌ها، به گونه‌ای هدایت شود تا از پراکنده‌گویی جلوگیری شود. مصاحبه‌ها در دفتر کار افراد ترتیب داده شد. بیشتر زمان مصاحبه‌ها به شناسایی مفهوم، ابعاد و فرآیند شکل‌گیری ویژگی‌های دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی اختصاص یافت؛ برای سنجش سازگاری و پایایی پژوهش نیز از پایایی بازآزمون استفاده شده است. کدگذاری‌های مجدد توسط دو نفر از همکاران نیز صورت گرفت که اشتراک ۹۱ درصدی حاصل شد.

^۱. Thematic

۴- یافته‌ها و تحلیل‌ها

در این بخش ابتدا یافته‌های حاصل از مصاحبه ارائه و سپس تحلیل شد. در ادامه نتیجه‌گیری و بحث نتایج تبیین گردید.

در جداول (۱) تا (۶) اطلاعات مربوط به مضامین اصلی حاصل از مجموع مضامین فرعی، مضامین فرعی حاصل از کدهای هم‌موضوع منتج از کدهای اولیه؛ کدهای طبقه‌بندی شده مستخرج از مضامین مصاحبه‌ها ارائه شده است.

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای هم‌موضوع منتج از کدهای اولیه	تعداد خبرگان
فرهنگی	برگزاری هفته‌های فرهنگی	تهیه و تدارک اقدامات لازم جهت برگزاری هفته‌های فرهنگی هنری بین شهرهای خواهرخوانده	22
		توجه به فعالیت‌های فرهنگی، هنری، موسیقایی، نمایشگاه‌های صنایع دستی بین شهری با برگزاری جشنواره‌های فرهنگی	19
		ایجاد اشتراکات فرهنگی بین شهرهای خواهرخوانده از طریق برگزاری نشست‌ها و مراسمات فرهنگی-هنری، شعر و ادبیات کهن و اجرای برنامه‌های موسیقی محلی مشترک	22
	تبادل اطلاعات فرهنگی	بسترسازی مناسب جهت انتقال تجارب فرهنگی- ادبی شهرهای خواهرخوانده با یکدیگر	17
		تبادل اطلاعات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بین شهرهای خواهرخوانده	18
		برقراری روابط مناسب بین شهرهای خواهرخوانده با بهره‌گیری از پیشینه تاریخی	17
	ترویج شاخصه-های بارز فرهنگی شهری	توجه به ویژگی‌ها و علائق ویژه شهری از جمله شهر دوستدار کودک و سالمندان با انجام اقدامات مناسب هر دو گروه در شهرهای خواهرخوانده	21
		توجه به خصیصه‌های بارز شهر تبریز از جمله شهر اولین‌ها، شهر مدرن خلاق، شهر بدون گدا- معتاد- متجاهر، شهر پاک، مدیریت شهری نوین در شهرهای خواهرخوانده با یکدیگر	22
		برجسته‌سازی افراد و اماکن معروف و ثبت این آثار در فهرست جهانی	19
	فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی	انجام فعالیت‌های مشترک فرهنگی جهت حضور پررنگ شهر تبریز در مجامع بین‌المللی همچون یونسکو، سازمان‌های مشترک در بین شهرهای ترک زبان مسلمان و...	22
		فعالیت مستمر شهر تبریز همگام با سایر شهرهای خواهرخوانده در سازمان شهرهای تاریخی و پایتخت گردشگری جهان اسلام و شهرهای اسلامی عضو آیسسکو	20
		برندسازی و معرفی نمادهای فرهنگی شهری به سایر جوامع	19

جدول ۱. مضامین اصلی و فرعی حاصل از طبقه‌بندی موضوعی منتج از کدهای اولیه متغیر ویژگی‌های فرهنگی دیپلماسی شهری

Table 1. The Basic and Subthemes Retrieved from Subjective Classification Resulting from Primary Codes of Cultural Features of City Diplomacy

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

یافته‌های حاصل از جدول (۱) نشان می‌دهد ویژگی‌های فرهنگی دیپلماسی شهری در مضمون اصلی «دیپلماسی فرهنگی» شامل ۴ مضمون فرعی و ۱۲ کد حاصل از جملات مستخرج از مصاحبه با خبرگان می‌باشد که ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «برگزاری هفته‌های فرهنگی»، ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «تبادل اطلاعات فرهنگی»، ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «ترویج شاخصه‌های بارز فرهنگی شهری»، ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی» شناسایی و تحلیل شد.

مضمین اصلی	مضمین فرعی	کدهای هم موضوع منتج از کدهای اولیه	تعداد خبرگان
رسانه‌ای	استفاده از ابزار رسانه‌ای و فناوریانه الکترونیکی	ایجاد خبرگزاری‌ها، وبسایت‌ها و رسانه‌های دو یا چندزبانه	21
		بهره‌گیری از ابزار فناوریانه ارتباطی و هنر رسانه‌ای جهت تبادل اطلاعات و اخبار روز	20
	انجام اقدامات رسانه‌ای مشترک و فرامنطقه‌ای	همکاری خبرنگاران شهرهای خواهرخوانده در پوشش خبری آنی و روزرسانی اخبار موضوعات مشترک	20
		برپایی تورهای خبرنگاری/رسانه‌ای در سایر شهرهای خواهرخوانده جهت آشنایی بیشتر با پتانسیل‌های مختلف	21

جدول ۲. مضمین اصلی و فرعی حاصل از طبقه‌بندی موضوعی منتج از کدهای اولیه متغیر ویژگی‌های رسانه‌ای دیپلماسی شهری

Table 2. The Basic and Subthemes Retrieved from Subjective Classification Resulting from Primary Codes of Media Features of City Diplomacy

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

یافته‌های حاصل از جدول (۲) نشان می‌دهد ویژگی‌های رسانه‌ای دیپلماسی شهری در مضمون اصلی «دیپلماسی رسانه‌ای» شامل ۲ مضمون فرعی و ۴ کد حاصل از جملات مستخرج از مصاحبه با خبرگان می‌باشد که ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «استفاده از ابزار رسانه‌ای و فناوریانه الکترونیکی»، ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «انجام اقدامات رسانه‌ای مشترک و فرامنطقه‌ای» شناسایی و تحلیل شد.

مضمین اصلی	مضمین فرعی	کدهای هم موضوع منتج از کدهای اولیه	تعداد خبرگان
علمی- آموزشی	تبادلات اطلاعاتی و نیروی کارآمد	تبادل اطلاعات و اعزام اساتید و دانشجویان به سایر شهرهای خواهرخوانده	21
		بهره‌گیری از دانشجویان مستعد و مبتکر	19
	تشکیل دوره‌های آموزشی- علمی مشترک	تشکیل کرسی‌های تدریس علمی با هدف پیشرفت علمی- آموزشی دانشگاه‌های شهرهای خواهرخوانده	20
		برگزاری دوره‌های مشترک آموزشی در مراکز علمی شهرهای خواهرخوانده	22
	انجام فعالیت‌های علمی مشترک	انجام فعالیت‌های آزمایشگاهی، انتشار مقالات و کتب علمی با هزینه‌های پایین و حوزه انتشار گسترده در دانشگاه‌های شهرهای خواهرخوانده	21

جدول ۳. مضامین اصلی و فرعی حاصل از طبقه‌بندی موضوعی منتج از کدهای اولیه متغیر ویژگی‌های علمی-آموزشی دیپلماسی شهری

Table 3. The Basic and Subthemes Retrieved from Subjective Classification Resulting from Primary Codes of Scientific-Educational Features of City Diplomacy

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

یافته‌های حاصل از جدول (۳) نشان می‌دهد ویژگی‌های علمی-آموزشی دیپلماسی شهری در مضمون اصلی «دیپلماسی علمی-آموزشی» شامل ۳ مضمون فرعی و ۵ کد حاصل از جملات مستخرج از مصاحبه با خبرگان می‌باشد که ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «تبادلات اطلاعاتی و نیروی کارآمد»، ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «تشکیل دوره‌های آموزشی-علمی مشترک»، ۱ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «انجام فعالیت‌های علمی مشترک»، شناسایی و تحلیل شد.

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای هم موضوع منتج از کدهای اولیه	تعداد خبرگان
ورزشی	انجام فعالیت‌های ورزشی مشترک	برگزاری تورهای ورزشی مشترک و دیدارهای دوستانه بین تیم‌های مطرح شهرهای خواهرخوانده	22
		پذیرش میزبانی برای انجام رویدادهای مهم ورزشی	19
	بکارگیری سیاست‌های توسعه روابط ورزشی	انتقال تجارب ورزشی، اعزام ورزشکاران، مربیان و کادر فنی با سایر شهرهای خواهرخوانده	19
		برقراری روابط ورزشی با هدف توسعه روابط دیپلماتیک بین شهرهای خواهرخوانده	20

جدول ۴. مضامین اصلی و فرعی حاصل از طبقه‌بندی موضوعی منتج از کدهای اولیه متغیر ویژگی‌های ورزشی دیپلماسی شهری

Table 4. The Basic and Subthemes Retrieved from Subjective Classification Resulting from Primary Codes of Athletics Features of City Diplomacy

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

یافته‌های حاصل از جدول (۴) نشان می‌دهد ویژگی‌های ورزشی دیپلماسی شهری در مضمون اصلی «دیپلماسی ورزشی» شامل ۲ مضمون فرعی و ۴ کد حاصل از جملات مستخرج از مصاحبه با خبرگان می‌باشد که ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «انجام فعالیت‌های ورزشی مشترک»، ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «بکارگیری سیاست‌های توسعه روابط ورزشی» شناسایی و تحلیل شد.

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای هم موضوع منتج از کدهای اولیه	تعداد خبرگان
گردشگری	مدیریت گردشگری هدفمند	مدیریت گردشگری با بکارگیری راهبردهای اثربخش	22
		توجه به مقوله گردشگری با هدف بهبود روابط منطقه‌ای	22
	توجه به ظرفیت اقتصادی در صنعت گردشگری	تقویت و توسعه صنعت گردشگری ارزان همراه با مزایای مختلف	20
		توسعه بازاریابی منطقه‌ای از طریق تجارت شهرهای خواهرخوانده با یکدیگر	20
		کاهش و حذف هزینه‌های گمرکی مبادله کالای چمدانی همراه مسافر	19
	اقدامات تسهیل‌کننده تردد گردشگران	تسهیل مقررات آمد و شد و قوانین مربوط به دریافت ویزا	20
		راه‌اندازی و توسعه وسایط حمل‌ونقل عمومی شهری	18
		توسعه راه‌های ترانزیت و مدرن و استاندارد برای تبادل سریع کالا و مسافر در مسیرهای بین‌شهری	20
	بهبود خدمات گردشگری	طراحی فضاهای سبز و اماکن عمومی خلاقانه	20
		ارائه خدمات گردشگری برای مسافران	20
		برپایی تو رهای گردشگری متعدد بین شهرهای خواهرخوانده	21

جدول ۵. مضامین اصلی و فرعی حاصل از طبقه‌بندی موضوعی منتج از کدهای اولیه متغیر ویژگی‌های گردشگری دیپلماسی شهری

Table 5. The Basic and Subthemes Retrieved from Subjective Classification Resulting from Primary Codes of Tourism Features of City Diplomacy

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

یافته‌های حاصل از جدول (۵) نشان می‌دهد ویژگی‌های فرهنگی دیپلماسی شهری در مضمون اصلی «دیپلماسی گردشگری» شامل ۴ مضمون فرعی و ۱۱ کد حاصل از جملات مستخرج از مصاحبه با خبرگان می‌باشد که ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «مدیریت گردشگری هدفمند»، ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «توجه به ظرفیت اقتصادی در صنعت گردشگری»، ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «اقدامات تسهیل‌کننده تردد گردشگران»، ۳ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «بهبود خدمات گردشگری» شناسایی و تحلیل شد.

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای هم موضوع منتج از کدهای اولیه	تعداد خبرگان
دینی	تمرکز بر اشتراکات دینی شهرهای خواهرخوانده	توجه به مسائل دینی مشترک جهت پیشبرد راهبردهای سیاسی	22
		تبادل تجارب، افکار و نیروهای مذهبی بین شهرهای خواهرخوانده	22
	ترویج مفاهیم دینی با بهره‌گیری از شاخصه‌های مذهبی	توجه ویژه به مقوله حجاب	19
		معرفی جاذبه‌های دینی به مؤمنان سایر شهرهای خواهرخوانده	22
		برجسته‌سازی شاخصه‌های دینی- به صورت حضوری و مجازی	20
		انجام فعالیت‌های مشترک دینی- فرهنگی جهت ترویج مذهب اسلامی	21

جدول ۶. مضامین اصلی و فرعی حاصل از طبقه‌بندی موضوعی منتج از کدهای اولیه متغیر ویژگی‌های دینی دیپلماسی شهری

Table 6. The Basic and Subthemes Retrieved from Subjective Classification Resulting from Primary Codes of Religious Features of City Diplomacy

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

یافته‌های حاصل از جدول (۶) نشان می‌دهد ویژگی‌های دینی دیپلماسی شهری در مضمون اصلی «دیپلماسی دینی» شامل ۲ مضمون فرعی و ۶ کد حاصل از جملات مستخرج از مصاحبه با خبرگان می‌باشد که ۲ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «تمرکز بر اشتراکات دینی شهرهای خواهرخوانده»، ۴ کد در یک طبقه و تحت عنوان مضمون فرعی «ترویج مفاهیم دینی با بهره‌گیری از شاخصه‌های مذهبی» شناسایی و تحلیل شد.

پس از مطالعه مصاحبه‌ها و طبقه‌بندی و تحلیل مضمون، شش ویژگی اصلی فرهنگی، رسانه-ای، علمی-آموزشی، ورزشی، گردشگری و دینی از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان که همگی دارای سال‌ها تجربه در مدیریت شهری بودند، به عنوان فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی برای کلان‌شهر تبریز شناسایی شد. در نتیجه فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در شکل (۱) ارائه و تدوین شد. دیپلماسی شهری زمینه‌ای برای بهره‌گیری از فرصت‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جهت میل به توسعه ملی می‌باشد. با توجه به اینکه اولین قدم در برقراری دیپلماسی شهری، توان برقراری ارتباط و تبادل آن در حوزه‌های مختلف می‌باشد، لذا توان برقراری روابط دو یا چند جانبه بین شهرهای مختلف منطقه به عنوان عامل زیربنایی می‌تواند مثرتر باشد. یکی از مزایای دیپلماسی شهری این است که محدودیت‌هایی که در دیپلماسی ملی وجود دارد در دیپلماسی شهری نیست. دیپلماسی شهری باعث می‌شود یک کلان‌شهر بتواند به سطح جهان شهر برسد که در آن مدیریت شهری با فعال شدن در عرصه‌های فراملی و ارتباط با سایر شهرهای جهانی و شرکت‌های چند ملیتی می‌تواند به توسعه و پیشرفت دست پیدا کند. در حقیقت زمانی که احساسات ملی‌گرایانه باعث شود تا سیاست‌های خارجی خصمانه قلمداد شوند، روابط

خواهرخواندگی نقشی اساسی و قابل توجه در نگهداری و بهبود وضعیت صلح جهانی ایفا می‌کند. اما اینکه در روابط دوجانبه بین دو شهر خواهرخوانده یا چندجانبه بین چند شهر روند شکل‌گیری دیپلماسی شهری چگونه اتفاق می‌افتد؟ پاسخ این است که اولین فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در حوزه فرهنگی و شامل تبادل اطلاعات فرهنگی با استفاده از برگزاری هفته‌های فرهنگی و اجرای فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی با هدف ترویج شاخصه‌های بارز فرهنگی شهری میسر می‌گردد. همچنان که مصاحبه‌شوندگان متفق‌القول عنوان کردند که هسته اولیه برقراری ارتباط بین شهرهای مختلف بهره‌گیری از دیپلماسی فرهنگی و تمدن موجود در هر شهر می‌باشد. بنابراین توجه به ویژگی‌ها و علایق ویژه کلان‌شهر تبریز از جمله شهر دوستدار کودک و دوستدار سالمندان با انجام اقدامات مناسب هر دو گروه در شهرهای خواهرخوانده و همچنین توجه به خصیصه‌های بارز کلان‌شهر تبریز از جمله شهر اولین‌ها، شهر مدرن خلاق، شهر بدون گدا و... می‌تواند از شاخص‌های بارز فرهنگی کلان‌شهر تبریز به عنوان شهری که ویژگی‌های ناب برای تشکیل دیپلماسی شهری را داراست، در پی داشته باشد. قدمت تاریخی و تمدن فرهنگی کشور ایران به صورت عام و کلان‌شهر تبریز به صورت خاص از قرن‌ها پیش وجود داشته است. اما آنچه که اکنون موجبات شکل‌گیری دیپلماسی شهری را برای این شهر تسهیل نموده، قدرت اشاعه و انتقال اطلاعات از طریق رسانه‌ها است. در نتیجه دومین فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در روابط بین‌المللی استفاده از ابزار رسانه‌ای و فناوری‌های الکترونیک و انجام اقدامات رسانه‌ای مشترک و فرامنطقه‌ای جهت فراهم آوردن بستری مناسب جهت تبادل اطلاعات فرهنگی بین شهرهای خواهرخوانده می‌باشد. بنابراین این ویژگی شاید مهمترین عامل در شکل‌گیری فرآیند دیپلماسی شهری باشد. چرا که سایر ویژگی‌ها در صورت عدم وجود شرایط تبلیغاتی و تبادل ویژگی‌های موجود در هر شهر از طریق نقش رسانه‌ها در شکل‌دهی به دیپلماسی شهری ناکام خواهند ماند.

علاوه بر دو ویژگی عنوان شده در فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری، عامل دیگر مهمی که این روند را بهبود می‌بخشد، دیپلماسی علمی-آموزشی در حیطه تبادلات اطلاعاتی و نیروی کارآمد و همچنین انجام فعالیت‌های علمی مشترک از طریق تشکیل دوره‌های آموزشی-علمی مشترک است. بر اساس گزارش روابط عمومی دانشگاه تبریز؛ توسعه دیپلماسی علمی-آموزشی با دیگر دانشگاه‌های جهان و به ویژه با دانشگاه‌های کشورهای همسایه و دوست از جمله راهبردهای کلان این دانشگاه بر اساس سیاست‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری می‌باشد. اکنون دانشگاه تبریز با بیش از ۲۰۰ دانشگاه دنیا تفاهم‌نامه همکاری‌های علمی و آموزشی دارد که بیشترین تعداد آن با دانشگاه‌های کشور ترکیه است. از جمله دانشگاه غازی شهر آنکارا که جدیدترین تفاهم‌نامه را با دانشگاه تبریز امضا نموده است (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۱) Islamic Republic Press, 2022). دیپلماسی در حوزه ورزش نیز یکی دیگر از ویژگی‌های مهم در فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری در کلان‌شهر تبریز می‌باشد. این شهر از نظر پرورش و تربیت ورزشکاران و ایجاد رشته‌های مختلف ورزشی یکی از شهرهای مطرح ایران می‌باشد. تیم فوتبال تراکتور تبریز به عنوان یکی از سمبل‌های مطرح ورزشی تبریز مطرح می‌باشد که طرفداران بسیاری در شهرهای

خواهرخوانده و سایر شهرهای کشورهای همجوار نظیر آذربایجان، ترکیه و ... دارد. دیپلماسی در حوزه گردشگری و توریسم نیز یکی دیگر از مهمترین پتانسل‌های موجود در کلان‌شهر تبریز برای شکل‌گیری فرآیند دیپلماسی شهری محسوب می‌شود. مدیریت گردشگری هدفمند از طریق بهبود خدمات گردشگری و اقدامات تسهیل‌کننده جهت تردد گردشگران با نگاه اقتصادی به این صنعت می‌تواند در شکل‌گیری و تداوم دیپلماسی شهری نقش بی‌بدیلی بر جای گذارد. علاوه بر پنج حوزه-ای که برای شکل‌گیری فرآیند دیپلماسی شهری شرح آنها رفت، دیپلماسی در حوزه دینی نیز یکی دیگر از ویژگی‌های شناسایی شده توسط مصاحبه‌شوندگان در تحقیق حاضر بود. همانگونه که همگی واقفیم، دین یکی از قدیمی‌ترین ویژگی‌های هر کشور بوده است. کشورهای مسلمان که تعداد آنها نیز در جهان بسیار است، بیشترین تمرکز را در منطقه دارند. بنابراین اشتراکات دینی نیز یکی از عوامل برقراری ارتباط در شهرهای خواهرخوانده می‌باشد.

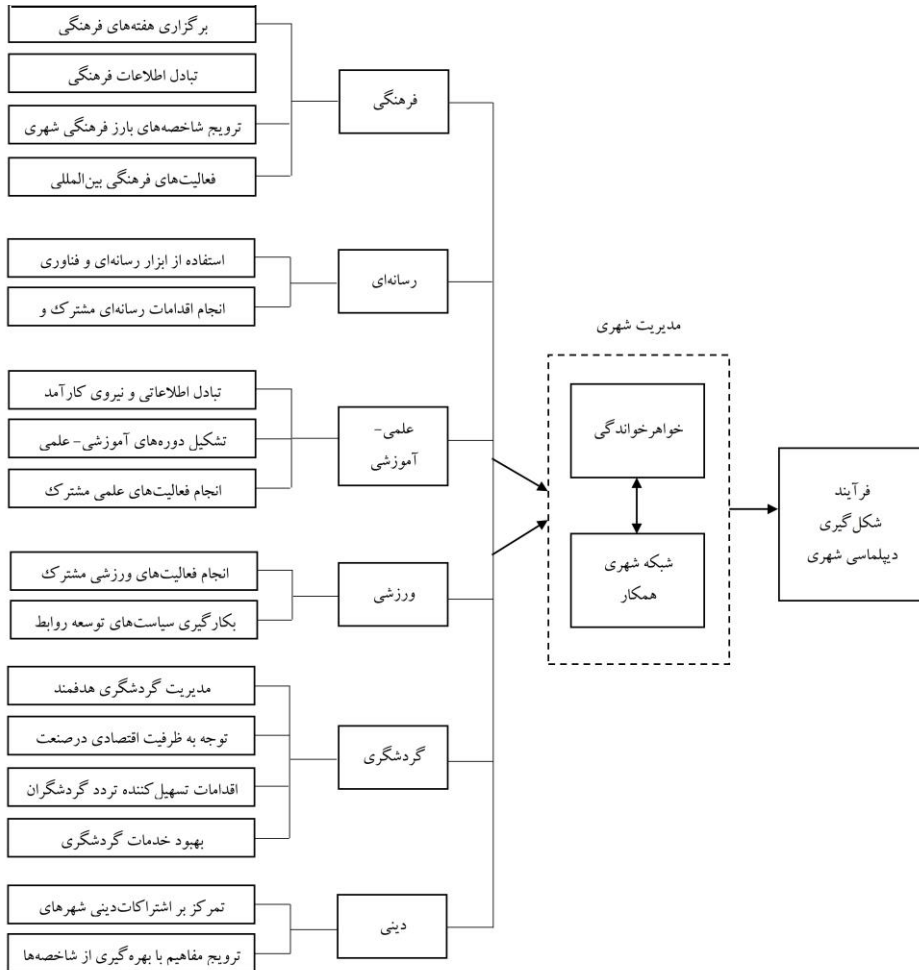
نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری کلان‌شهر تبریز در روابط بین‌المللی صورت گرفته است. با توجه به اینکه شکل‌گیری دیپلماسی شهری نشأت گرفته از عقبه تاریخی، فرهنگی، هنری، دینی و ... می‌باشد؛ در نتیجه مقاله حاضر به صورت کیفی و یافته‌های آن با تحلیل مصاحبه نیمه ساختاریافته از مسئولین و مدیران مدیریت شهری و شهرداری‌های کلان‌شهر تبریز تا رسیدن به اشباع صورت گرفت.

با توجه به یافته‌های تحقیق حاضر؛ فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری کلان‌شهر تبریز با توجه به نظر صاحب‌نظران فقط در یک حوزه خلاصه نمی‌شود. بلکه حوزه‌های مختلف فرهنگی، دینی، گردشگری، ورزشی، علمی-آموزشی و رسانه‌ای به صورت توأم و مکمل هم می‌توانند دیپلماسی شهری را تشکیل داده و با اجرای صحیح هر کدام از حوزه‌های مذکور توسط مدیریت صحیح و با برنامه‌ریزی منظم در چشم‌اندازهای کوتاه، میان و بلند مدت می‌توان شاهد شکل‌گیری، تداوم و پایداری دیپلماسی شهری در کلان‌شهر تبریز در تمامی حوزه‌ها و عناصر شناسایی شده باشیم. چراکه در این صورت با برقراری ارتباطات دوجانبه و چندجانبه با شهرهای مختلف فرامرزی می‌توانیم به اشاعه فرهنگ، هنر، تاریخ، علم و شناساندن آنها با استفاده از صنعت گردشگری و ورزشی باشیم و این امر میسر نمی‌گردد، مگر اینکه صنعت رسانه از طریق تبادلات و انتقال اطلاعات مربوطه موفق عمل کند. در نتیجه دیپلماسی فرهنگی، علمی و دینی از طریق دیپلماسی گردشگری و ورزشی و همه آنها از طریق دیپلماسی رسانه‌ای به صورت تجهیزات فناورانه عصر جدید حاصل می‌گردد. گردشگری به عنوان وسیله ارتباطی و ابزار دیپلماسی فرهنگی، نقش مؤثری در تعامل بین فرهنگ‌ها ایفا می‌کند.

صنعت گردشگری عامل مؤثر در توسعه فرهنگی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به شمار می‌رود و در ایجاد صلح و ثبات منطقه‌ای و بین‌المللی و افزایش تعاملات علمی، رشد تولیدات اقتصادی، اجتماعی، وحدت جوامع، تحول و تکامل ارزشها و آداب و سنن مؤثر است. بنابراین برای

دستیابی کلان‌شهر تبریز به دیپلماسی شهری مناسب؛ بهره‌گیری توأم از دیپلماسی در حوزه‌های فرهنگی، علمی-آموزشی و دینی با استفاده از دیپلماسی در حوزه رسانه و در بطن دیپلماسی در حوزه گردشگری و ورزشی امری حیاتی است. با توجه به فرصت‌های ناب در حوزه‌های مختلف کلان‌شهر تبریز که ذکر آنها رفت؛ متأسفانه در برنامه‌ریزی‌های شهری و برنامه‌های توسعه‌ای به روش‌های بهره‌گیری از این فرصت‌ها و چگونگی گسترش دیپلماسی شهری توجهی نشده است.

نمودار ۱. فرآیند شکل‌گیری دیپلماسی شهری

Model 1: The Preocess of City Diplomacy Formation

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

شکل ۱. تبریز و خواهر خوانده‌های آن

Figure 1. Tabriz and its adopted sisters

منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۳)؛ (Authors, 2024)

منابع فارسی

۱. آرمند، امیر. (۱۴۰۲). ظرفیت صنعتی شهر یاسوج در دیپلماسی شهری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین.
۲. اسکو، و.، شجاعی، م.، محمدتبار سرحمامی، ز. (۱۳۹۴). تأثیر ورزش بر سرمایه‌گذاری خارجی. اولین همایش ملی علوم ورزشی نوین، ورزش حرفه‌ای و ارتقاء تندرستی، ۱۶-۲. <https://sid.ir/paper/886195/fa>
۳. باران چشمه، م.ع.، صفانیا، ع.م.، باقریان فرح‌آبادی، م.، نقشبندی، ص. (۱۳۹۹). تدوین چارچوب توسعه دیپلماسی ورزش نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران. دوفصلنامه پژوهش در مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۱۰(۲۰) پایپی ۳۶، ۱۷۴-۲۰۲. [doi:10.29252/JRSM.10.20.174](https://doi.org/10.29252/JRSM.10.20.174)
۴. بشیر، ح. (۱۳۹۵). دیپلماسی گفتمانی (تعامل سیاست، فرهنگ و ارتباطات). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۵. بصیرت، م و جلیلی، س.م. (۱۳۹۴). تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های توسعه دیپلماسی شهری در کلاتشهر تهران. نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۱۹(۳). doi:

10.22059/jfaup.2014.55404

۶. بلوکات، م.ر؛ شریفی، بچارس.م. و افکانه، م. (۱۳۹۹). شناسایی شایستگی‌های مدیران صنایع خلاق (مورد مطالعه: خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران)، فصلنامه مطالعات مدیریت دولتی ایران، ۳(۲)، ۱۰۹-۱۳۰. doi: 10.22034/jipas.2020.254882.1121
۷. جمالی‌نژاد، م. (۱۳۹۲). دیپلماسی شهری. اصفهان: نشر آرما، چاپ دوم.
۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی. (۱۴۰۱). همکاری‌های علمی و آموزشی دانشگاه تبریز و دانشگاه غازی ترکیه. قابل دسترسی در <https://www.irna.ir/news/84781453>
۹. خسروی، ا.، احمدی، ح. و ذاکریان، م. (۱۴۰۱). ارائه الگوی ترکیبی عوامل موثر در دیپلماسی شهری موفق در شهر اصفهان، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۲(۴)، ۱۱۶۷-۱۱۸۶. <https://ensani.ir/file/download/article/1666501049-10518-48-63.pdf>
۱۰. خسروی، ا.، احمدی، ح.، ذاکریان، م. و موسوی‌زاده، ع.ر. (۱۳۹۸). هم‌افزایی دیپلماسی شهری با دیپلماسی عمومی در حوزه تعاملات فرهنگی و اقتصادی. دو فصلنامه علمی جامعه-شناسی سیاسی جهان اسلام، ۷(۲)، ۱۸۹-۲۴۱. <https://doi.org/10.22070/iws.2019.4374.1777>
۱۱. جکسون، ر. و سورنسون، گ. (۱۳۸۵). درآمدی بر روابط بین‌الملل. ترجمه دکتر مهدی ذاکریان، احمد تقی‌زاده و سعید کلاهی، چاپ دوم، نشر: میزان.
۱۲. سلیمانی‌صدیق، پ. (۱۳۹۳). بررسی نقش دیپلماسی شهری برای ایجاد تعامل در صنعت توریسم و جذب گردشگر بامدل SWOT با تأکید بر توان‌های فضایی تاریخی- فرهنگی گردشگری مطالعه موردی: تبریز. نخستین سیمینار علمی تخصصی جاذبه‌ها و دافعه‌های گردشگری آذربایجان‌شرفی، ۳۱-۱. [/https://civilica.com/doc/523265](https://civilica.com/doc/523265)
۱۳. سلیمی، ح. (۱۳۸۴). نظریه‌های گوناگون درباره‌ی جهانی شدن. تهران: انتشارات سمت.
۱۴. سعید، پ؛ حافظ‌نیا، م.ر. و قورچی، م. (۱۴۰۱). نقش دیپلماسی شهری بر مناسبات بین‌المللی شهرها (مطالعه موردی: نظام مدیریت شهری تهران). فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۴(۶)، ۱۵-۱۱. doi:10.52547/sdge.4.6.16.1-15
۱۵. ظریف، م.ج و سجادی‌پور، م.ک. (۱۳۹۳). دیپلماسی چند جانبه. تهران: مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۶. قورچی، م. (۱۳۹۵). نوشتارهایی در باب جهانی شدن، شهرهای جهانی و نقش فراملی شهرها. انتشارات مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران (شهرداری تهران).
۱۷. قهرمانی، ا.ح. (۱۴۰۲). بررسی نقش کلانشهر تهران در توسعه دیپلماسی شهری. چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی و معماری دانش بنیان، برگرفته از: <https://civilica.com/doc/1798081>
۱۸. واترز، م. (۱۳۷۹). جهانی شدن. ترجمه اسماعیل مردانی گیوی و سیاوش مریدی، تهران:

English References

1. Avaunt, C. (2023). Sisterhood in the City: Creating Community through Lion Dance. *Dance research Journal*, 54(3): 91-106. <https://doi.org/10.1017/S0149767722000328>
2. Benoot, Ch., Hannes, K., & Bilsen, J. (2016). The use of purposeful sampling in a qualitative evidence synthesis: A worked example on sexual adjustment to a cancer trajectory. *BMC Medical Research Methodology*, 16(1), 21. doi:10.1186/s12874-016-0114-6
3. Daroudi, M., & Piemani, N. (2013). Assessing Urban Diplomacy Approach on Foreign Investors in Tehran Using Network Analysis Process - SWOT Analysis. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 15 (5): 715-722 DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2013.15.5.1021
4. Desille, A. & Lacroix, Th. (2024). City diplomacy of ordinary cities: Harnessing migrant inclusion policies for international engagement in Amadora, Portugal. *Governance Willey*, 1-22. <https://doi.org/10.1111/gove.12864>
5. ErsavaŞ Kavanoz, S. & Erdem, N. (n.d.). City Diplomacy in Fighting Wicked Problems: Izmir Metropolitan Municipality. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi. <https://doi.org/10.24889/ifede.1363154>
6. ErsavaŞ Kavanoz, S., Erdem, N. & Yildiz, H.S. (2024). Content Analysis of City Diplomacy Activities. *Societal Impacts*, June 2024, 100061, <https://doi.org/10.1016/j.socimp.2024.100061>
7. Taylor, P.M. (1997). *Global Communication, International Affairs and the Media since 1945*. Pub Routledge, Publication, p. 83.
8. World Travel & Tourism Council. (2018). *Travel & Tourism Economic Impact 2018 World*, March 2018, 1-20, Available at: <https://tendenciaturismo.com/wp-content/uploads/2018/03/wttc-global-economic-impact-and-issues-2018-eng.pdf>

Translated References to English

1. Avaunt, C. (2023). Sisterhood in the City: Creating Community through Lion Dance. *Dance research Journal*, 54(3): 91-106. <https://doi.org/10.1017/S0149767722000328>
2. Azmand, A. (2023). *Measuring the capacity of Yasuj city in city Diplomacy*. M.A. Thesis in Shahid Beheshti University, Earth Science Faculty (**In Persian**)
3. BaranCheshmeh, M.A., Safania, A.M., Baqerian farahAbadi, M., & Naqshbandi, S. (2020). Codifying the framework for sport diplomacy development among army forces

- of Islamic Republic of Iran. *The Journal of Research in Sport management and movement behaviors*, 10 (20 con 36), 174-202 doi:10.29252/JRSM.10.20.174 **(In Persian)**
4. Bashir, H. (2016). *The Discourse Diplomacy (The Interactions of politics, Cultures and Communications)*. Tehran: The publications of Imam Sadeq University. **(In Persian)**
 5. Basirat, M., & Jalili, S.M. (2015). The Analysis of Chances and Challenges in City Diplomacy Development in Tehran Metropolis. *The Journal of Fine Arts, Architecture and Urban Planning*, 19(3), doi: 10.22059/jfaup.2014.55404 **(In Persian)**
 6. Benoot, Ch., Hannes, K., & Bilsen, J. (2016). The use of purposeful sampling in a qualitative evidence synthesis: A worked example on sexual adjustment to a cancer trajectory. *BMC Medical Research Methodology*, 16(1), 21. doi:10.1186/s12874-016-0114-6
 7. Bolukat, M.R., Sharifi, S.M., Afkaneh, M. (2020). The Recognition of Creative Industries Managers (Case Study: Iranian News Agencies). *The Journal of Public Administration of Iran*, 3(2), 109-130. doi: 10.22034/jipas.2020.254882.1121 **(In Persian)**
 8. Daroudi, M., & Piemani, N. (2013). *Assessing Urban Diplomacy Approach on Foreign Investors in Tehran Using Network Analysis Process - SWOT Analysis*. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 15 (5): 715-722. DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2013.15.5.1021
 9. Desille, A. & Lacroix, Th. (2024). City diplomacy of ordinary cities: Harnessing migrant inclusion policies for international engagement in Amadora, Portugal. *Governance Willey*, 1-22. <https://doi.org/10.1111/gove.12864>
 10. ErsavaŞ Kavanoz, S. & Erdem, N. (n.d.). City Diplomacy in Fighting Wicked Problems: Izmir Metropolitan Municipality. *Dokuz Eylül Üniversitesi İŞletme Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.24889/ifede.1363154>
 11. ErsavaŞ Kavanoz, S., Erdem, N. & Yildiz, H.S. (2024). Content Analysis of City Diplomacy Activities. *Societal Impacts*, June 2024, 100061, <https://doi.org/10.1016/j.socimp.2024.100061>
 12. Islamic Republic Press. (2022). *The scientific institutional corporation of Tabriz University with Turkish Qazi University*. Available in: <https://www.irna.ir/news/84781453> **(In Persian)**
 13. Jackson, R. & Sorensen, G. (2006). *An introduction to international relations*. Translated by: Zakerian, M., Taqizadeh, A., & Kolahi, S. Second Edition, Mizan Publication **(In Persian)**

14. JamaliNejad, M. (2013). *City Diplomacy*. Isfahan: Arma Publications, Second Edition
(In Persian)
15. Khosravi, A., Ahmadi, H., & Zakerian, M. (2022). Providing a Combination Model for Effective Elements in Successful City Diplomacy in Isfahan city. *The Scientific-Research Journal of Geography and Regional Planning*, 12(4), 1167-1186. <https://ensani.ir/file/download/article/1666501049-10518-48-63.pdf> **(In Persian)**
16. Khosravi, A., Ahmadi, H., & Zakerian, M. & MousaviZadeh, A.R. (2019). City diplomacy synergistics with public diplomacy in cultural and economical interactions domain. *The Scientific Journal of Sociological Politics of Islamic World*, 7(2), 189-241. <https://doi.org/10.22070/iws.2019.4374.1777> **(In Persian)**
17. Osku, V., Shojaei, M., MohammadTabar SarHamami, Z. (2015). The effectiveness of Exercise in Foreign Investment. The first national conference of latest athletic sciences, Professional Exercise and Health Improvement, 2-16. <https://sid.ir/paper/886195/fa> **(In Persian)**
۱۸. Qahremani, A.H. (2023). Investigation the role of Tehran metropolis on city diplomacy. *The 4th National Conference of urbanization and Arcitechture of Danesh Bonyan*, Retrived in: <https://civilica.com/doc/1798081> **(In Persian)**
19. Qurchi, M. (2016). *The Writings toward Globalization, Global Cities and Their Transitional Roles*. Tehran: The Publications of Studies and Planning Center in Tehran Municipality **(In Persian)**
20. Saeid, P., HafezNia, M.R., Qurchi, M. (2022). The Role of City Diplomacy in Cities International Relations (Case Study: The System of Tehran City Management). *The Journal of sustainable Geographical Environment Development*, 4(6), 1-15. doi:10.52547/sdge.4.6.16 **(In Persian)**
21. Salimi, H. (2005). *The Various Theories of Globalization*. Tehran: Samt Publications. **(In Persian)**.
22. Soleimani Sadiq, P. (2014). The Role of City Diplomacy on the Creation of Interaction in Tourism Industry and Tourist Attraction through the SWOT model with Emphasis on the historical- cultural environmental powers of Tourism (Case study: Tabriz city). *The first professional scientific conference of attractions and Deterrents*, 1-31. <https://civilica.com/doc/523265> **(In Persian)**
23. Taylor, P.M. (1997). *Global Communication, International Affairs and the Media since 1945*. Pub Routledge, Publication, 83.
24. Waters, M. (2001). *The Globalization*. Translated by Ismaeil Mardani Givi & Siavash

Moridi, Tehran: The Organization of Industrial Managements. **(In Persian)**

25. World Travel & Tourism Council. (2018). *Travel & Tourism Economic Impact 2018 World*, March 2018, 1-20, Available at: <https://tendenciaturismo.com/wp-content/uploads/2018/03/wttc-global-economic-impact-and-issues-2018-eng.pdf>
26. Zarif, M.J., SajadPour, M.K. (2014). *The Multilateral City Diplomacy*. Tehran: The International Education and Research Center of Foreign Affairs Ministry. **(In Persian)**

